

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2024
Yıl 14, Sayı 2, ss.83-96.

Journal of Individual & Society
December 2024
Year 14, Issue 2, pp.83-96.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1540086>

Makale Türü: Derleme makale
Geliş Tarihi: 28.08.2024
Kabul Tarihi: 21.12.2024

Article Type: Review article
Submitted: 28.08.2024
Accepted: 21.12.2024

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türk, M. (2024). Anadolu'da Roma Egemenliğine Karşı İlk Büyük Tepki: Aristonikos İsyanı, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), ss.83-96. DOI: 10.20493/birtop.1540086

ANADOLU'DA ROMA EGEMENLİĞİNE KARŞI İLK BÜYÜK TEPKİ: ARİSTONİKOS İSYANI

THE FIRST MAJOR REACTION AGAINST ROMAN RULE IN ANATOLIA: ARISTONIKOS REVOLT

Mustafa TÜRK

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü

mturkivro@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8164-506X

Öz

Aristonikos, Pergamon Kralı III. Attalos'un MÖ 133 yılındaki vasiyetinin ardından krallık topraklarının Roma tarafından ilhak edilmesine karşı çıkmıştır. Aristonikos'un bu çıkışı, Eskiçağ tarihi literatüründe uzun süredir tartışılmaktadır. Tartışmalar daha çok III. Attalos'un neden böyle bir yola başvurduğu, Aristonikos'un kraliyet ailesiyle ilişkisi, vasiyetin kapsamı ve özellikle de Aristonikos'un girişiminin niteliği üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Vasiyetin sahte olabileceği yönündeki görüşler, Pergamon'da ele geçen ve isyana verilen desteğinin önlenmesi amacıyla çıkarıldığı anlaşılan yasaları içeren bir yazıtlı sonlanmış gözükmektedir. Buna karşın III. Attalos'un tercihinin nedenleri, vasiyetin kapsamı ve isyanın niteliği konusundaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışma, Roma hâkimiyetinin hemen başında Anadolu'da gerçekleşen Aristonikos isyanı hakkında antik yazarların eserlerinde ve modern yayınlarda yer alan bilgileri derlemeyi amaçlamaktadır. Konu; Roma'nın Anadolu ile ilişkilerinin dönüm noktaları, III. Attalos'un vasiyeti ve Aristonikos isyanı başlıkları altında değerlendirilecektir. Vasiyetin nedenleri açısından III. Attalos öncesi Roma-Anadolu ilişkileri ile III. Attalos'un kişiliği, isyanın niteliği bakımından da Aristonikos'un "güneş ülkesi" vaadi ve bu vaade yol açan süreç önemlidir.

Anahtar kelimeler: Aristonikos isyanı, III. Attalos, Anadolu'da Roma hâkimiyeti.

Abstract

Aristonikos opposed the annexation of the kingdom by Rome following the will of King Attalos III of Pergamon in 133 BC. Aristonikos's opposition has long been debated in the ancient historical literature. The debates have mainly centred on the reasons why Attalos III resorted to such a course of action, Aristonikos' relationship with the royal family, the scope of the will, and especially the nature of Aristonikos' initiative. The suggestion that the will may have been a forgery seems to have ended with an inscription found in Pergamon, which contains laws apparently enacted to prevent his support for the rebellion. However, the reason for Attalos III's choice, the scope of the will and the nature of the revolt are still debated. This study aims to compile the information available in the works of ancient authors and modern publications about the Aristic revolt that took place in Anatolia at the very beginning of the Roman rule. The subject will be analysed under the headings of the turning points of Rome's relations with Anatolia, the will of Attalos III and the revolt of Aristonikos. The Roman-Anatolian relations before Attalos III and the personality of Attalos III are important in terms of the reasons for Aristonikos' will and

Aristonikos' promise of the 'land of the sun' and the process leading to this promise are important in terms of the nature of the revolt.

Keywords: Aristonikos revolt, Attalos III, Roman dominance in Anatolia.

GİRİŞ

Roma'nın Anadolu'daki ilk resmi toprağı, MÖ 129 yılında Pergamon Krallığı topraklarında kurulan Asia Eyaleti'dir. Fakat Roma'nın, içinde Anadolu'nun da yer aldığı Hellenistik dünyaya karşı ilgisi bu tarihten çok daha önce başlamıştır. Bu ilgilenme, başlangıçta Makedonya ve Seleukos Krallıkları gibi güçlü düşmanlarına karşı Anadolu'daki Hellenistik Krallıkları kendi yanına çekme ve kendisini destekleyen kentleri ya da krallıkları düşmanlarına karşı savunma amacıyla gerçekleşmiştir. "Ödüllendirme ve cezalandırma" şeklinde özetlenebilecek Roma'nın bu politikasını, MÖ 188 yılındaki Apameia Antlaşması'yla Seleukoslar'dan elde ettiği toprakları kendi topraklarına katmak yerine, Magnesia ad Spylum Savaşı'nda (MÖ 190) kendisine yardım eden Pergamon Krallığı ile Rhodos arasında paylaşırması (Magie, 2001, s. 127, dp. 56) açıkça göstermektedir.

Roma, güçlü düşmanlarını ortadan kaldırdıktan sonra bu siyasetini değiştirerek, Anadolu'yu ele geçirme politikasını devreye sokmuştur. MÖ 133 yılında Pergamon kralı III. Attalos'un (MÖ 139/8-133)¹¹ krallığın topraklarını vasiyetle Roma'ya bırakması da bunun önünü açmıştır. Ancak Roma'nın Anadolu'daki hâkimiyeti sorunsuz başlamadığı gibi; din, dil ve kentlileştirme gibi unsurlar kullanılarak uygulanan ve kendiliğinden mi yoksa baskıyla mı gerçekleştiği konusu çok tartışılan *Romanizasyon*'a¹² rağmen, ilerleyen süreçte Anadolu'da gerek etnik gerekse de ekonomik, sosyal, siyasal veya kişisel nedenlerle çeşitli isyanlar gerçekleşmiştir.

Bu isyanlardan biri de III. Attalos'un ülkesini vasiyetle Roma'ya bırakmasının ardından Batı Anadolu'da yaşanan Aristonikos isyanıdır. Aristonikos, Pergamon Kralı II. Eumenes'in (MÖ 197-159/8) oğlu olduğu iddiasıyla tahtta hak iddia ederek, kendisini III. Eumenes adıyla kral ilan etmiş ve Roma'nın krallık topraklarını ele geçirmesine karşı çıkmıştır. Aşağıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi söz konusu isyan, literatürde çeşitli açılardan ele alınmış olmakla birlikte hâlâ çözümlenmemiş bazı noktalar söz konusudur. Konunun hem eski Anadolu tarihi

---

¹¹ Kralların egemenlik yıllarına ait bilgiler Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya'nın *Ege ve Eski Yunan Tarihi II* adlı yayınından alınmıştır (Kaya, 2022, ss. 489-493).

¹² Romanizasyon terimi; Roma'nın eyaletlerde yaşayan halkı din, dil ve kültür gibi unsurları kullanarak Romalılaştırmasını ifade etmektedir. Ancak Roma'nın planlı bir şekilde Romalılaştırma amacı güdüp gütmeyeceği tartışmalıdır. Üstelik Roma hâkimiyeti döneminde Anadolu'da Hellen kültürünün baskınlığını koruduğu da bir gerçektir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem- Aytaçlar, 2009, ss. 286-296.

hem de Anadolu'daki Roma varlığı açısından önemi, araştırmaların devam etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda konu ile ilgili literatürdeki mevcut bilgiler derlenmiştir. Amaç konunun ana hatlarının ve tartışmalı noktalarının ortaya konulmasıdır.

ROMA-ANADOLU İLİŞKİLERİ

Konumuzu oluşturan Aristonikos isyanı, Roma'nın Anadolu'da toprak sahibi olmasına tepki olarak MÖ 133 yılında başlamış olmakla birlikte Roma'nın konumlandığı İtalya Yarımadası'nın Anadolu ile ilişkisi, efsane geleneği (bkz. Vergilius, Aeneas) üzerinden MÖ 12. yüzyılda gerçekteği anlaşılan Troia Savaşı'na kadar geri götürülebilir. Çünkü efsane geleneği Roma'nın kuruluşunu, Troia'nın Akhalar tarafından yıkılmasından sonra babasıyla birlikte Latium'a giden Aeneas'ın soyundan gelen Remus ve Romulus'a dayandırır. Ancak bu ilişkinin tarihselliği kanıtlanamadığından Roma-Anadolu ilişkileri, genellikle Roma'nın Makedonya Krallığı ile mücadelesi sırasında kurulan ittifakla başlatılır.

MÖ 215 yılında Kartacalı Hannibal'ın Makedonya Kralı V. Philippos (MÖ 221-179) ile ittifak yapması karşısında müttelik arayışına giren Roma; Yunanistan'daki Aitolia Birliği'ni ve Pergamon'u kendi yanına çekmiştir (Malay, 2023, s. 42). V. Philippos'un Ege'de bir deniz imparatorluğu kurma planları, Pergamon Krallığı'nın bu sırada Roma ve Aitolia Birliği'nin yanında yer almasında etkilidir. Taraflar arasında gerçekteşen I. Makedonya Savaşı (MÖ 215-205) sonrasında Pergamon Kralı I. Attalos (MÖ 241-197), Bithynia Kralı I. Prusias'ın (MÖ 227-182) topraklarına saldırması nedeniyle Anadolu'ya dönmek zorunda kalmış, ardından Roma da Kartaca Savaşları dolayısıyla Makedonya Krallığı ile antlaşma yapmıştır (Malay, 2023, ss. 42, 43). Ancak yine de bu ittifak, Roma'nın Pergamon Krallığı ve Anadolu ile ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

Romalıların II. Kartaca Savaşı (MÖ 218-201) sırasında yaşadığı hezimet, Pergamon Krallığı ile bir kez daha irtibat kurlmalarına yol açmıştır. Zira İkinci Kartaca Savaşı'nın başlarında alınan mağlubiyetlerden kurtulmak isteyen Romalılar, Sibylla kitaplarından (Lat. Libri Sibyllini) ve Delphoi kâhininden başarının ancak Anadolu'daki ana tanrıça kültünün Roma'ya getirilmesine bağlı olduğunu öğrenmişlerdir (Malay, 2023, s. 43). Bu amaçla MÖ 205 yılında Anadolu'ya gelen Roma elçileri, Pergamon Kralı I. Attalos'un desteğiyle Phrygia'daki Pessinus'da (Ballıhisar) bulunan ve Magna Mater'i (Ana Tanrıça) temsil eden siyah taşı Roma'ya götürmüşlerdir (Titus Livius, 29.10, 4-8; 29.11, 1-8)¹³.

---

¹³ Strabon, Romalıların Sbyl'in kehaneti üzerine tanrıçanın heykelini alma girişiminde bulunarak Pessinus'daki tapınağın ününü arttırdıklarını aktarmaktadır (Strabon, XII, 5. 3). Konu ile ilgili ayrıca bkz. Ergin, 2013, s. 51; Malay, 2023, s. 43.

II. Makedonya Savaşı (MÖ 200-197) sırasında Pergamon Krallığı ve Roma arasındaki ilişki daha da yoğunlaşmıştır. Makedonya Kralı V. Philippos'un MÖ 201 yılında Ege Denizi ve Batı Anadolu'daki faaliyetleri nedeniyle ittifak yapan Pergamon Krallığı ve Rhodos, MÖ 200 yılında V. Philippos'u Roma'ya şikâyet etmiştir (Malay, 2023, s. 45). Pergamon kralı I. Attalos, şikâyet neticesinde Roma'nın V. Philippos ile yaptığı savaşta Roma lehine etkin bir rol üstlenmiştir (Malay, 2023, ss. 45-49).

İlişkiler açısından en önemli dönüm noktası ise Roma ile Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 223-187) arasında MÖ 190 yılında Magnesia ad Spylum (Manisa) yakınlarında gerçekleşen savaştır (Magie, 2001, ss. 39-40). Bu savaşta Pergamon'un desteklediği Roma galip gelmiş ve iki yıl sonra (MÖ 188), Phrygia'daki Apameia'da yapılan antlaşma koşullarına göre Seleukoslar Torosların güneyine çekilmek zorunda kalmıştır. Roma, antlaşma sonrası Seleukoslar'ın boşalttığı toprakları savaşta müttefikleri Pergamon Krallığı ile Rhodos arasında paylaşmıştır. Bu paylaşımında elde edilen toprakların çoğu (Mysia, Lydia, Phrygia ve Lykaonia) Pergamon Krallığı'na bırakılmıştır (bkz. Gehrke, 2023, s. 94; Malay, 2023, ss. 57-60). Fakat Roma, her ne kadar Apameia Antlaşması'yla Anadolu'dan resmi olarak toprak almasa da antlaşma sonrasında bölgedeki olaylara fiilen müdahale etmeye başlamış, Hellenistik krallıkların kendi aralarında yaşadığı sorunlar için bir başvuru mercii hâline gelmiş ve yapılan başvurularda da ödüllendirme ve cezalandırma politikasını devam ettirmiştir. Örneğin Mysia'nın kuzey kısımlarının hâkimiyeti için Pergamon ve Bithynia Krallıkları arasında yaşanan mücadelede Pergamon Krallığı'ndan yana tavır takınmıştır (Malay, 2023, s. 61).

Taraflar arasındaki ittifak, III. Makedonya Savaşı (MÖ 171-168) sırasında da devam etmiştir. Ancak Pergamon Krallığı ile Roma arasındaki ilişkiler her zaman olumlu seyretmemiştir. Roma, III. Makedonya Savaşı sırasında II. Eumenes'in (MÖ 197-159/8) kendisine yeterince destek vermediği gerekçesiyle Pergamon Krallığı'na karşı Galatları desteklemiştir¹⁴. Hatta MÖ 167'de özür dilemek için bizzat Roma'ya giden II. Eumenes, Senatus'un "*kente hiçbir kralın sokulmayacağı*" kararı nedeniyle Roma'ya girmeden geri dönmek zorunda kalmıştır (Kaya, 2019, s. 302). Buna karşılık Pergamon Krallığı Roma desteğinden yoksun olmasına rağmen Kappadokia Krallığı, Seleukos krallığı ve Hellen kentleri ile birlikte Galatları yenilgiye uğratmıştır¹⁵. Ancak Roma, Galat liderleriyle anlaşarak ve

---

¹⁴ Roma'nın bu tavrıyla II. Eumenes'e "krallığını mızrak hakkıyla değil, bir *dorea* (armağan) olarak elinde tuttuğu mesajını verdiği" iddia edilmektedir (Sartre, 2024, s. 334).

¹⁵ Pergamon Krallığı'na karşı Galatları destekleyen Roma, aynı şekilde yeterli desteğini görmediğini düşündüğü bir diğer müttefik Rhodos'u da cezalandırma yoluna gitmiştir (Sartre, 2024, ss. 339-342).

Pergamon Krallığı'ndan şikâyetçi olan kentlerden Sardes'e elçi göndermesini isteyerek karşı tavrını devam ettirmiştir (Malay, 2023, s. 66).

Nitekim iki taraf arasındaki bu çekişmeyi, antik kaynaklar yanında Pergamon'daki Zeus Sunağı'nın heykeltıraşlık eserleri üzerinden de okumak mümkündür. Zira II. Eumenes döneminde yaptırılan Zeus Sunağı'nın (Res. 1) kabartmalarında, Olymposlu tanrıların Gigantlara karşı mücadelesi üzerinden Pergamonluların Galatlara karşı kazandığı savaş anlatılmaktadır. Ayrıca kabartmalarda Pergamon'un kuruluş hikâyesinde geçen Telephos'a da yer verilmiştir (Gehrke, 2023, s. 96). Mitolojiye göre; "Arkadia kralının kızı Auge, Herakles'ten hamile kalınca çocuğun dayılarını öldürerek krallığı ele geçireceği kehaneti nedeniyle, Auge Mysia'da Teuthras'a satılmış, oğlu Telephos ise Arkadia'da bir dağa bırakılmıştır" (Türk, 2008, s. 18). Mitolojide, bu sırada Telephos'un bir aslan tarafından emzirildiği anlatılmaktadır. Roma'nın kurucuları Remus ve Romulus'un dişi kurt tarafından emzirilmesi mitosuna benzeyen bu hikâye, Pergamon Krallığı'nın Roma'ya bir göndermesi olarak değerlendirilebilir.

II. Eumenes döneminde yaşanan sorunlardan çıkarılan ders neticesinde, yerine geçen kardeşi II. Attalos (MÖ 159/8-139/8) döneminde Pergamon Krallığı'nın Roma ile ilişkisi, her dış sorunda Roma'ya elçiler gönderilerek, Roma'nın isteği doğrultusunda karar verilecek boyuta taşınmıştır (Malay, 2023, s. 70). Anadolu'daki diğer Hellenistik krallar gibi II. Attalos da Roma'nın izni olmadan artık bir dış siyaset yürütülemeyeceğinin farkına varmıştır. Bu kabullenme, II. Attalos döneminde ilişkilerin düzelmesini sağlamıştır.

Resim 1. Pergamon Zeus Sunağı (https://en.wikipedia.org/wiki/Pergamon_Altar)

III. ATTALOS'UN VASIYETİ

II. Eumenes'in oğlu ve II. Attalos'un yeğeni olan son Pergamon Kralı III. Attalos (MÖ 139/8-133) döneminde de Roma ile ilişkilerin oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta III. Attalos, ömrünün son günlerinde bir vasiyetname hazırlayarak Romalıları krallığının varisi olarak göstermiş¹⁶, MÖ 133 yılında öldüğünde ise vasiyetname Eudemos adında bir Pergamon'lu tarafından Roma'ya götürülerek, devlet görevlilerine teslim edilmiştir (Tozan 2016, s. 66; Malay, 2023: 105). Fakat vasiyet metninin¹⁷ elimizde olmaması hem gerçekliği hem de içeriği konusunda çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Vasiyetin gerçekliği konusundaki şüphelerin bir başka dayanak noktası, Sallustius'un aktardığı "Romalıların III. Attalos'un vasiyetini taklit ettikleri" yönündeki bilgidir (Sallustius, IV.67,8).

Ancak bazı veriler en azından vasiyetin gerçek olup olmadığı tartışmasını sonlandırmaktadır. Bunlardan ilki sonuçlanmamış da olsa MÖ 155 yılında Kyrenaika Kralı VIII. Ptolemaios'un, aynı zamanda kardeşi olan Mısır Kralı VI. Ptolemaios'tan (MÖ 181-164, 163-145) korumak için ülkesini Roma'ya bıraktığına dair vasiyetidir (Kaya, 2019, s.316; Magie, 2001, s. 68). MÖ 74 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes (MÖ 94-74) de aynı yolla krallığını Roma'ya bırakmıştır. Hatta Pontos Kralı VI. Mithridates'in (MÖ 120-63) karşı çıkışına¹⁸ rağmen, bu vasiyet uygulanmıştır. III. Attalos'un vasiyetin gerçekliği konusundaki şüpheleri gideren bir başka kaynak ise aşağıda çevirisini alıntıladığımız Pergamon tiyatrosunda bulunan ve vasiyetle ilgili ifadeler taşıyan yazıttır.

"Mademki kral Attalos Philometor Euergetes, ölümü ile vatanımızı ve ayrıca bizzat saptadığı bir bölgeyi özgür olarak bırakmış ve şimdi bu vasiyetin Romalılar tarafından onaylanması gerekmektedir ve mademki kamunun selameti için aşağıda belirtilen halk tabakalarına gösterdikleri iyi niyetten dolayı vatandaşlık hakkı tanınması gerekmektedir. O halde halk şu sınıflara vatandaşlık hakkı tanımayı kabul etmiş bulunmaktadır: resmi kayıtlara yabancı (paroikoi) olarak geçenler, şehir ve arazisinde yerleşik durumda bulunan askerler, Makedonialılar, Mysialılar, kalede veya eski şehirde bulunan kolonistler, Masdyenes kavmi, garnizon askerleri, şehir veya arazisinde oturan veya buralarda mülkü olan diğer özgür kişiler ve onların kadın ve çocukları. Ayrıca Philedelphos ve Philemetor devrinde satın alınan veya ganimet olarak alınıp kraliyet mülkü olarak işlem gören köleler hariç olmak üzere, yaşlı veya genç kraliyet köleleri ve azatlıların çocukları yabancı uyruklular (paroikoi) sınıfına alınacaktır. Kadın veya erkek olsun, kral ölünce kenti terk edenler veya şimdi terk etmek üzere olanlar oy verme hakkından yoksun bırakılacaklar ve tüm malları şehre devredilecektir" (Malay, 1987, s. 37).

¹⁶ "İtalya'da bu olaylar yaşanırken Kral Attalos ölmüş, tıpkı daha sonra Nikomedes'in Bithynia'yı bıraktığı gibi vasiyetinde Asia'yı Roma halkına bırakmıştı ve Aristonikos sahte bir şekilde kraliyet soyundan geldiğini iddia ederek eyaleti zorla ele geçirmişti" (Velleius Paterculus, II. 4).

¹⁷ III. Attalos'un vasiyeti konusundaki kaynaklar için bkz. Magie, 2001, s. 159, dp. 93.

¹⁸ Aristonikos'un kişiliği ve mücadele biçimi; Roma ile mücadele eden VI. Mithridates, Hannibal ve Ppyrros'la karşılaştırılabilir. Böylece Roma yönetimine karşı gerçekleştirilen mücadelelerin genel bir değerlendirmesini yapmak mümkündür. Fakat böyle bir çalışma bu makalenin kapsamını aşacak nitelikte olduğu için sadece; Hannibal, Ppyrros ve VI. Mithridates'in yasal krallar oldukları için mücadelelerinin savaş niteliği gösterdiği, buna karşılık Aristonikos'un girişiminin ise bir isyan olduğunu söyleyebiliriz. İkinci bir husus da Roma karşısında kaybeden bu liderlerin kişisel hırslarının oldukça güçlü olmasıdır.

Konunun tartışılan bir başka yönü vasiyetin kapsamıdır. Kralın kişisel mülkünü mü yoksa tüm krallığı mı Roma'ya bıraktığı açık değildir. Vasiyette geçen “*Populus Romanus bonurum meorum heres esto =Roma halkı mülkümün varisi olacaktır*” şeklindeki cümle, III. Attalos'un sadece özel mülkünü Roma'ya bıraktığını düşündürse de kralın aynı zamanda ülkesindeki her şeyin sahibi olması, “krallığa ait arazilerle birlikte, hazineler, ormanlar, işletmeler ve köleler gibi hemen her şeyin vasiyetin kapsamı içerisinde olduğu” değerlendirmesine yol açmaktadır (Kaya, 2019, ss. 313-314; Magie, 2001, s. 68; Malay, 2023, s. 105). Araştırmacılar, sadece bölgedeki Hellen kentlerinin vasiyetnamenin kapsamı dışında tutulmuş olabileceği düşüncesindedir (Pekin, 2019, s. 132; Tozan, 2016, s. 66).

Peki, III. Attalos'u vasiyetle ülkesini Roma'ya bırakmaya iten sebep nedir? Bu konuda hâkim görüş vasiyeti geleneksel Roma dostluğu ile açıklamaktadır. Ancak farklı düşünceler de vardır (bkz. Gehrke, 2023, s. 97; Kaya, 2019, ss. 315-316; Pekin, 2019, s. 132). Üzerinde durulan gerekçelerden biri, nedenin; devlet işleri yerine zehirli bitki yetiştirme, bronz dökümü, resim gibi alanlara yönelen ve en yakınlarını bile öldürten III. Attalos'un ilginç ve karanlık kişiliğinde (Diodoros, 34, 3; Magie, 2001, s. 64)¹⁹ aranması gerektiği şeklindedir.

Vasiyetin sebebi konusundaki bir başka öneri, II. Eumenes'in gayrimeşru bir oğlu (Aristonikos) dışında krallığın varisinin kalmamış olmasıdır (Magie, 2001, s. 66). Bu nedenle III. Attalos, kendisinden sonra Pergamon Krallığı'nda yaşanacak olan karışıklığı veya Pergamon Krallığı'nı ele geçirmek isteyen düşmanlarını engellemek istemiş olabilir. Attalos hanedanı üyelerinin birbirleri ile genellikle iyi geçindikleri bilinmekle birlikte, III. Attalos'un üvey kardeşi Aristonikos'a duyduğu kin dolayısıyla onun tahta geçmesini istememesinin de vasiyette rol oynamış olabileceği ileri sürülmektedir. Bir başka öneri ise kralın geleceği görerek Roma'nın elde etmek istediği toprakları sorunsuz bir şekilde teslim etme, yani kaçınılmaz sonu yumuşatma amacı taşıdığı şeklindedir. Zaten uzun süredir Pergamon Krallığı'nın Roma'nın güdümünde olduğu bir gerçektir. Üstelik Roma'nın, MÖ 188'deki Apameia Barışı'ndan sonra teslim ettiği toprakları zamanı geldiğinde Pergamon Krallığı'ndan geri almak isteyeceğini ön görmek zor değildir. Tarihçi Valerius'un da belirttiği²⁰ gibi III. Attalos, Roma halkının daha önce Pergamon Krallığı'na karşı gösterdiği cömertliğin karşılığını adilane bir şekilde ödemiştir.

¹⁹ Magie, bazı veriler üzerinden bu bilgilerin III. Attalos'a düşman bir yazarın aktarımına dayandığını ve kralın kişiliğinin iddia edildiği kadar karanlık olmadığını ileri sürmektedir (Magie, 2001, ss. 64-66).

²⁰ “*Liberalis populus Romanus magnitudine muneris, quod Attalo regi Asiam dono dedit. sed Attalus etiam testamenti aequitate gratus, qui eandem Asiam populo Romano legavit: Roma halkı oldukça cömertti, çünkü bütün Asia'yı Kral Attalos'a armağan etmişlerdi. Ama Attalos son vasiyetinde adalet konusunda onlardan aşağı kalmadı ve Asia'yı Romalılara geri iade etti*” (Valerius Maximus, V. II-ext 3).

Bu durumda III. Attalos, halkı için yapabileceği en iyi şeyi yapmış, onları bu vasiyetle karışıklıktan, kaostan ve Roma ile yapacakları olası savaşın zararlarından kurtarmıştır (Magie, 2001, s. 69).

ARİSTONİKOS İSYANI

Roma, III. Attalos'un vasiyeti sonrasında Anadolu'da toprak elde etme konusunda bu kez isteksiz davranmamıştır. Hatta miras, Romalı pleb tribunu Tiberius Gracchus'a gerçekleştirdiği toprak reformu için gerekli parayı sağlama konusunda fırsat sağlamıştır (Magie, 2001, s. 69). Ancak Senatus'un etki alanına girmesi Gracchus'un hayatına mal olduğu gibi (Atlan, 2014, s. 129; Pekin, 2019, s. 134), Roma'nın Pergamon Krallığı topraklarını ve hazinelerini ele geçirmesi için de yaklaşık dört yıl mücadele etmesi gerekmiştir.

Çünkü Aristonikos adlı bir kişi, Roma'nın sahte vasiyet düzenlediğini ve krallığın kendi hakkı olduğunu iddia ederek toprakların devrine karşı çıkmıştır (Eutropius, IV. 20; Pekin, 2019, s. 132). Kraliyetle bir ilişkisinin olmadığı yönünde görüşler olsa da Arsitonikos'un, II. Eumenes'in Ephesoslu bir kadından olma evlilik dışı oğlu olduğu anlaşılmaktadır (Eutropius, IV. 20; Kaya, 2019, s. 315; Magie, 2001, s. 66; Pekin, 2019, s. 132). Ancak Aristonikos, yukarıda içeriğine değinilen yasanın etkisiyle Pergamon kentinde fazla destek bulamamıştır. III. Attalos'un vasiyetinde kentlerin özgür kalacağı belirtilmiş olması da Batı Anadolu'da Phokaia dışındaki büyük kentlerin Aristonikos'a desteğini önlemiş olmalıdır.

Resim 2. *Aristonikos'un Son Sığınma Yeri Stratonikeia*

(<https://imperium.ahlfeldt.se/places/21197.html>)

Alınan önlemler nedeniyle krallığın merkezinde yeterli desteği bulamayan Aristonikos, Strabon'un belirttiğine göre ayaklanmasını Smyrna yakınlarındaki Leukai kentinde başlatmıştır (Strabon, XIV, I, 38)²¹. Ardından Phokaia, Kolophon ve Samos adasını ele geçirmiş ve hatta donanmasının yardımıyla etkisini Karia'ya kadar genişletmiştir (Malay, 2023, s. 108). Ancak Ephesos, Smyrna gibi pek çok Hellen kenti Aristonikos'un karşısında yer almıştır. Nihayetinde Aristonikos'un donanması, MÖ 132 yılında Aristonikos karşıtı kentlerin Ephesos önderliğinde oluşturduğu donanma tarafından Kyme açıklarında yenilgiye uğratılmıştır (Tozan, 2011, s. 162). Bu yenilgi sonrasında Aristonikos, fakir ya da Roma'nın hışmına uğramış halklardan (Makedonlar, Thraklar) oluşan kolonilerin yoğunlukta olduğu iç bölgelere (Res. 2) yönelerek; Thyateira (Akhisar), Apollonis (Mecidiye) ve Stratonikeia'yı (Kırkağaç-Siledik) ele geçirmiştir (Kaya, 2019, s. 320). Aristonikos iç bölgedeki kentlerde "kral (III.) Eumenes" adıyla sikke de bastırmıştır (Res. 3).

Resim 3. Apollonis'te Basılan Aristonikos (III. Eumenes) Sikkesi (CNG 105, Lot: 358)

İç bölgelere yönelme aynı zamanda isyanı, en azından görünüşte tahtta hak iddiasından çıkarıp, bir köle ayaklanmasına dönüştürmüştür. Zira Aristonikos'un iç bölgelerdeki bu başarısında kendisini alt sınıfların lideri gibi lanse etmesinin, özellikle de kölelere, "köleliğin olmadığı, herkesin eşit hakka sahip olduğu bir ülke" (heliopolis) vaadi²² etkili olmuştur (Res. 4). Hatta Aristonikos, yandaşlarını yeni ülkenin adıyla, "heliopolitai" olarak adlandırma yoluna gitmiştir (Strabon, XIV. I, 38). Felsefi bir temele oturduğu anlaşılan bu vaadin MÖ III. yüzyılda yaşamış olan Iambulos'un "güneş ülkesi" ütopyasına veya güneş tanrısı kültürüne ya da stoa

²¹ Aristonikos ayaklanmasının Anadolu'dan değil, Thrakia'dan başladığı yönündeki görüş için bkz. Tozan, 2011, ss. 168-169.

²² İsyanın nedenlerine ve güneş ülkesi vaadiyle alt tabakaların hareketine dönüşmesinin arka planına, modern araştırmacıların farklı yaklaşımları için bkz. Ergin, 2013, ss. 65-67.

felsefesine dayandığı ileri sürülmektedir (Ergin, 2013, ss. 64, 69). Vaadin oluşturulmasında ise daha önce Tiberius Gracchus'un reformlarına da destek vermiş olan Cumaeli filozof Gaius Blossius'un etkili olduğu bilinmektedir (Pekin, 2019, ss. 134-136; Tozan, 2016, s. 73). Bu yönü dolayısıyla isyan, çoğunluğu oluşturan alt tabakaların Roma'ya ve onunla birlikte hareket eden bölgedeki elit destekçilerine karşı verdiği bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirilmektedir (Croix, 2024, s. 436).

Resim 4. *Güneş Ülkesi Vaadine Gönderme Yapan Bergama'daki Modern Aristonikos Heykeli*
(Foto: Mustafa Türk)

Olayın Roma tarafına bakıldığında ise Attalos'un vasiyeti Roma'ya ulaştığında Senatus, Tiberius Gracchus'u öldüren senatör grubuna liderlik etmiş olan Scipio Nasica önderliğindeki beş kişilik elçi heyetini Pergamon Krallığı topraklarını Roma eyaletine dönüştürecek düzenlemeleri yapmak üzere batı Anadolu'ya göndermiştir (Ergin, 2013, s. 61; Kaya, 2019, s. 315)²³. Fakat oldukça yaşlı olan Scipio Nasica, Pergamon'a geldikten sonra ölmüş, Aristonikos isyanı ile diğer üyeler ilgilenmek zorunda kalmıştır. 4 kişilik heyet, vasiyetin Roma Senatus'u tarafından onaylandığını bildirdikten sonra, Anadolu'daki krallıklardan ve Hellen kentlerinden destek arayışına girmişler ve kısa süre içerisinde de bu desteği elde etmişlerdir. Nitekim Krallıkların ve Batı Anadolu'daki pek çok kentin temsilcisi Pergamon'a gelerek Romalı

²³ Nasica'nın seçilmesinde Tiberius Gracchus'un öldürülmesi nedeniyle Roma'da kendisine karşı oluşan tepkinin etkili olduğu ileri sürülmektedir (Kaya, 2019, s. 315; Pekin, 2019, s. 136).

elçilerle görüşmüştür (Malay, 2023, s. 110-111). Heyetin yaptığı görüşmeler sonrası Senatus'a gönderdiği rapor, Aristonikos'un girişiminin ciddiyetini ve mirasın ancak savaşla elde edilebileceğini ortaya koymuştur.

MÖ 131 yılının her iki consulü de Aristonikos'la yapılacak savaşın komutanlığına talip olmakla birlikte, bu görev P. L. Crassus'a verilmiştir (Tozan, 2016, s. 80). Güçlü bir orduyla Anadolu'ya gelen Crassus'a, Pergamon ve Hellen kentleri ile birlikte, Bithynia kralı II. Nikomedes (MÖ 149-127), Pontus kralı V. Mithridates (MÖ 150-120), Kappadokia kralı V. Ariarathes (MÖ 163-161; 159-131) ve bazı Galat kabileleri de destek vermiştir (Eutropius, IV. XX). Ancak Crassus, Aristonikos ile savaşa yönelmek yerine öncelikle Attaloslar'ın hazinelerini ele geçirmek için çaba göstermiş olmakla suçlanmaktadır (Malay, 1987, s. 42). Sonunda hâlâ Aristonikos'un kontrolünde olan Leukai kentini kuşatmış, ama yenilgiye uğratılarak Aristonikos'un adamları tarafından esir alınmıştır (Kaya, 2019, s. 322). Kendisini götüreren askerin değnekle gözünü çıkardığı için de acı içindeki asker tarafından başı kesilerek Aristonikos'a götürülmüştür (Valerius Maximus, II. 2-12)²⁴.

Crassus'un öldürülmesi sonrasında Roma, Aristonikos ile mücadele etmesi için MÖ 130 yılı consulü M. Perperna'yı görevlendirmiştir (Pekin, 2019, s. 138). Aristonikos yanlılarının Crassus'a karşı kazanılan başarıyı kutladıkları sırada Anadolu'ya gelen Perperna, düzenlediği saldırılarla Aristonikos yanlılarını yenilgiye uğratmıştır. Aristonikos, Kaikos (Bakırçay) yakınlarındaki Stratonikeia kentine kaçmış, ancak Perperna kenti kuşatarak Aristonikos'u ele geçirmiş, Pergamon Krallığı'nın hazineleri ile birlikte Roma'ya göndermiştir (Malay: 2023, s. 113; Pekin, 2019, s. 138). Ancak kaynaklar, Perperna'nın da Pergamon'da hastalanarak öldüğünü aktarmaktadır (Eutropius, IV. XX). Nihayetinde MÖ 129 yılı consulü M. Aquilius, Batı Anadolu'ya gelerek hem isyanın son kırıntılarını temizlemiş hem de Pergamon Krallığı topraklarında kurulacak olan *Provincia Asia* (Asia Eyaleti) için idari düzenlemeleri tamamlamıştır (Strabon, XIV. I, 38). Aristonikos'un akıbeti ise tartışmalıdır. M. Aquilius'un MÖ 126 yılında Roma'ya dönüşüne dek hapiste tutularak, "düzenlenen zafer töreninde sergilendiği" veya "hapiste iken öldürüldüğü" yönünde bilgiler vardır (Eutropius, IV.20; Velleius Paterculus, II.4; Malay, 2023, s. 115; Pekin, 2019, s. 139; Tozan, 2011, s. 166).

SONUÇ

Sonuç olarak, Romalı komutan P. Licinius Crassus'u MÖ 131 yılında yenilgiye uğratmasına ve isyanı felsefi bir temele oturtmaya çalışmasına rağmen, Roma'ya karşı düzenli

---

²⁴ Konunun geçtiği kaynaklar için ayrıca bkz. Tozan, 2016, dp. 385; Kaya, 2019, s. 323, dp. 43.

bir mücadele vermediği anlaşılan Arsitonikos'un başarısı kısa sürmüştür. Anadolu'daki Hellenistik krallıkların ve kentlerin desteğini alan Roma, ikisi kendi eceliyle biri ise Arsitonikos'la savaşta olmak üzere Anadolu'da üç magistratını (Scipio Nasica, L. Crassus, M. Perperna) kaybetmiş, fakat isyanı bastırmayı başarmıştır. Nitekim Crassus'un öldürülmesinin ardından Anadolu'ya gelen Marcus Perperna MÖ 130 yılında isyancıları Stratonikeia'da yenilgiye uğratarak isyana son vermiş, Arsitonikos'u da Attalosların hazineleri ile birlikte Roma'ya göndermiştir.

Arsitonikos'un bu başarısız girişimine modern araştırmaların bakış açısı iki noktada yoğunlaşır. Bunlardan ilki, isyanın Roma emperyalizmine karşı Anadolu'nun başkaldırısı olduğudur. Buna göre, Arsitonikos'u harekete geçiren milliyetçi duygulardır. Bu duygunun Hellenistik doğunun Roma'ya karşı en dikkat çeken ayaklanması olan *Mithridates Savaşları* için de belirleyici olduğu öne sürülmektedir. Diğer bakış açısı ise sosyo-ekonomik sorunlardan kaynaklanan ve Iambulos'un güneş ülkesi ütopyasından ya da güneş tanrısının kentinden (Heliopolis) esinlenen, mevcut toplumsal yapıyı değiştirmeye yönelik bir olay olduğu yönündedir.

İkinci bakış açısı, isyanı MÖ II. yüzyılın ikinci yarısındaki büyük köle ayaklanmaları ile bağlantılı görmektedir. Ancak Arsitonikos'un Kyme'de almış olduğu yenilgi sonrasında kölelere dönmüş olması, onun gerçek bir sosyal reformcu olmadığını, sadece kendi çıkarları için alt sınıfları kullanmayı amaçladığını düşündürmektedir. Dolayısıyla Arsitonikos'un girişiminin arka planında kişisel çıkar daha fazla etkilidir.

Roma, Arsitonikos karşısında destek sağlamak için Hellenistik krallıklara ve Hellen kentlerine karşı ödüllendirme-cezalandırma politikasını bir kez daha kullanmıştır. Roma'nın Anadolu'daki Hellen kentlerine karşı kullandığı bir başka koz da daha önce hem Roma hem de Hellenistik krallıklar tarafından defalarca kullanılmış olan özgürlük vaadidir. Anadolu'daki diğer Hellenistik krallıklar, Roma onları da ele geçirmek istediğinde; Hellen kentleri ise Asia Eyaleti'nin kurulmasından sonra vergi toplama yetkisinin Romalı mültezimlere verilmesi ile Roma'nın gerçek niyetini anlayacaktır.

İsyanla başlayan Anadolu'daki Roma hakimiyetinin uzun süre devam etmiş olması ise Roma'nın sorunlardan ders alarak geliştirdiği politika sayesinde gerçekleşmiştir. Bu politikaya gösterilen tepkinin anlaşılabilmesi için Roma'nın Anadolu ile ilişkisinin başlangıcından, MS 1453 yılına kadarki tarihsel süreçte yaşanan olaylar kaynaklar yardımıyla farklı açılardan incelenmeye devam edilmelidir. Bu durum Arsitonikos isyanı için de geçerlidir.

KAYNAKÇA

- Atlan, S. (2014). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları, I. Kısım: Cumhuriyet Devri*. Türk Tarih Kurumu.
- CNG. (Çevrimiçi). <https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=334055> (Erişim Tarihi: 12.08.2024)
- Croix, G.E.M. De Ste (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*. (Ç. Sümer, Çev.). Yordam Kitap.
- Diodoros, The Library of History: Kullanılan çeviri: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html
- Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eutropius. *Breviarum Historiae Romanae-Roma Tarihi'nin Özeti*, (Ç. Menzillioğlu, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Gehrke, H. J. (2023). Pergamon'un Tarihçesi. İçinde F. Pirson & A. Scholl (Haz.), *Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent: Pergamon*, (ss.84-101). Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, M.A. (2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III, Hellenistik Dönem*. Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Kaya, M.A. (2022). *Ege ve Eski Yunan Tarihi II, Klasik ve Hellenistik Çağlar*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Magie, D. (2001). *Anadolu'da Romalılar I*. (N. Başgelen & Ö. Çapar, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Malay, H. (1987). Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 13-48.
- Malay, H. (2023). *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*. Sakin Kitap.
- Özlem-Aytaçlar, P. (2009). Küçük Asya'nın 'Romanizasyon'u, *Doğu Batı*, 49, 286-296.
- Pekin, A.V. (2019). *Tarih Boyunca Batı Anadolu'da İsyanlar ve Direnişler*. Ege Yayınları.
- Sallustius (Çevrimiçi). <https://www.attalus.org/translate/sallust.html> (Erişim Tarihi: 23.10.2024)
- Sartre, M. (2024). *Hellenistik Anadolu, Ege'den Kafkasya'ya*. (Hakan Meral, çev.). Doğubatı Yayınları.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographica: Kitap XII, XIII, XIV)*. (Prof. Dr. A. Pekman, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Titus Livius (Çevrimiçi). <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0159%3Abook%3D29%3Achapter%3D11> (Erişim Tarihi: 02.11.2024).
- Tozan, M. (2011). Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler. İçinde Yrd. Doç. Engin ÖNEN vd. (Ed.), *Uluslararası Bergama Sempozyumu, Bildiriler I. Cilt*, (ss. 158-178).
- Tozan, M. (2016). *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası, Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Türk, M. (2008). *Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Valerius Maximus (Çevrimiçi). https://penelope.uchicago.edu/Thayer/l/roman/texts/valerius_maximus/5*.html (Erişim Tarihi: 18.10.2024)
- Velleius Paterculus (Çevrimiçi). https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html (Erişim Tarihi: 23.10.2024).

Vergilius, *Aeneas*, (İ. Z. Eyuboğlu, ev.). Payel Yayınları.